

MARCIN MACZAN
WSD Elk

FORMY UCZESTNICTWA W EUCHARYSTII

Wstęp

„Jezus Chrystus ustanowił Eucharystyczną Ofiarę Ciała i Krwi swojej, aby w niej na całe wieki, aż do swojego przyjścia, utrwalić Ofiarę Krzyża i tak umiłowanej Oblubienicy – Kościołowi, powierzyć pamiątkę swej Męki i Zmartwychwstania: sakrament miłosierdzia, znak jedności, węzeł miłości, ucztę paschalną”¹ Na pamiątkę tego wydarzenia Kościół poprzez kapłanów sprawuje Eucharystię, w której uobecnia się Chrystus i Jego zbawcza Ofiara.

Słowo *eucharystia* wywodzi się od greckiego *eucharistia*, co oznacza dziękczynienie. Eucharystia, czyli Msza święta, jest zgromadzeniem wiernych, którzy w modlitwach i czynach składają Bogu dziękczynienie za to, że Bóg w swoim wielkim Miłosierdziu zesłał na świat swojego Syna, aby On zbawił świat i odkupił nasze grzechy. Centralnym momentem Eucharystii jest konsekracja chleba i wina na pamiątkę Ostatniej Wieczerzy. Msza święta kończy się Komunią, która przygotowuje ciała wiernych na zmartwychwstanie.

Eucharystia jest szkołą życia. Ci, którzy właściwie, tzn. świadomie i czynnie, uczestniczą we Mszy świętej i oddają cześć Chrystusowi – Bogu, który jest obecny wśród swojego ludu wybranego, uczą się od swojego Mistrza i Pana, jak należy żyć i jak trzeba umierać. Zgromadzenie eucharystyczne wymaga od wiernych nie tylko samej obecności, ale także zaangażowanego przeżywania Misterium Mszy św. Człowiek złamany ciężarem grzechu i zła, pełen różnych leków i obaw, dzięki Eucharystii powstaje do nowego życia w radości i jedności z Bogiem oraz ludźmi²

¹ KL nr 47.

² Por. W. Głowa, *Eucharystia. Msza święta i kult tajemnicy eucharystycznej poza Mszą świętą*, Przemyśl 1997, s. 23.

Tylko świadome, pełne i czynne uczestnictwo pozwala na właściwe przeżycie Eucharystii. Aby uczestnictwo było właśnie takie, wierni muszą dobrze zrozumieć liturgię i czynnie się w nią włączyć. Praca niniejsza poświęcona będzie formom uczestnictwa w Eucharystii, opracowanym dzięki analizie materiałów źródłowych prawodawstwa liturgicznego, takich jak: Konstytucja o Liturgii Sacrosanctum Concilium z Soboru Watykańskiego II, czy Ogólne Wprowadzenie do Mszału Rzymskiego. Autor pragnie zaprezentować różne formy uczestnictwa, aby ukazać właściwy model pełnego udziału wiernych w liturgii eucharystycznej.

1. Uczestnictwo w liturgii

Eucharystia, czyli Msza św. jest wydarzeniem zbawczym, tajemnicą obecnego Chrystusa; źródłem życia i świętości³ Najbardziej uwidacznia się to poprzez wspólnotową, jednolitą celebrację Eucharystii, która jednoczy wiernych i pociąga ich do systematycznego udziału w zgromadzeniach chrześcijan. „Kościół ujawnia się przede wszystkim w pełnym i czynnym uczestnictwie całego świętego Ludu Bożego w tych samych obchodach liturgicznych, zwłaszcza w tej samej Eucharystii, w jednej modlitwie, przy jednym ołtarzu”⁴

Ważną rzeczą jest, aby słudzy ołtarza oraz wierni uczestnicząc w Eucharystii w pełniejszym stopniu mogli otrzymać owoce, dla osiągnięcia których Chrystus Pan ustanowił eucharystyczną Ofiarę swego Ciała i swojej Krwi i powierzył ją Kościołowi⁵ Liturgia może stanowić zasadnicze źródło duchowości dla wierzącego człowieka. Podstawę takiego twierdzenia stanowi fakt, że pierwszym liturgiem jest sam Chrystus, a liturgia to jedynie inny sposób Jego obecności i działalności wśród nas. Duchowe wartości liturgii sprawiają, że może ona stanowić dla każdego wierzącego szkołę ascezy, szkołę modlitwy, szkołę zobowiązującej moralności oraz szkołę wiary. Liturgia swymi celebracjami obejmuje duchowe życie chrześcijanina⁶

Ogromnym zadaniem Kościoła jest dobre przygotowanie i pouczenie wiernych do zaangażowanego przeżywania Tajemnicy eucharystycznej. „Kościół bardzo troszczy się o to, aby chrześcijanie podczas tego misterium wiary nie byli obecni jak obcy i milczący widzowie, lecz aby przez modlitwy

³ Por. A. L. Szafrński, Eucharystia w centrum wszechświata, AK 88 (1996) t. 127, z. 2, s. 174.

⁴ KL nr 41.

⁵ Por. OWMR nr 2.

⁶ Por. J. Stefański, Liturgia – źródłem duchowości chrześcijanina, AK 85 (1993) t. 120, z. 1, s. 42.

i obrzędy tę tajemnicę dobrze zrozumieli, w świętej czynności uczestniczyli świadomie, pobożnie i czynnie”⁷

1.1 Uczestnictwo świadome

„Kościół pragnie, aby wiernych prowadzić do pełnego, świadomego i czynnego udziału w obrzędach liturgicznych, którego domaga się sama natura liturgii”⁸ Właściwe uczestnictwo jest źródłem duchowego odrodzenia chrześcijanina. Aby uczynić udział świadomym, czyli przybliżyć misterium Eucharystii przeciętnemu człowiekowi – należy dostatecznie pouczyć wiernych, „dlatego już Sobór Trydencki polecił duszpasterzom wyjaśnianie tekstów lub którejs z tajemnic tej Najświętszej Ofiary, szczególnie w niedziele i święta. Sobór Watykański II idzie dalej mówiąc, że także przez obrzędy i modlitwy wierni tę tajemnicę wiary dobrze rozumieją”⁹ Wierni mają stać się świadomymi uczestnikami przez dobre zrozumienie obrzędów i modlitw liturgii mszalnej¹⁰

Rozumienie liturgii, to przede wszystkim uznanie, że stanowi ona żywą obecność i działalność Jezusa Chrystusa, który poprzez sakramentalne słowa i znaki spełnia kapłańską misję uświęcania człowieka i oddaje zarazem cześć Bogu Ojcu. Chrystusową obecność w liturgii rozpoznajemy w poczynny sposób: w istotnych znakach sakramentalnych, w proklamowanym Słowie Bożym, w zgromadzeniu liturgicznym oraz w osobie, która przewodniczący celebracji¹¹ Dobrze zrozumiana i przeżyta istota Mszy św. owocuje bogatszym współdziałaniem wiernych, którego efektem jest przystąpienie do Stołu Pańskiego¹² Zaangażowanie uczestników liturgii eucharystycznej jest wyrazem dojrzałej postawy chrześcijan i przyjęcia tradycji oraz postanowień, definiowanych na przestrzeni dziejów przez papieży a także zwoływane przez nich Sobory. „To pełne i czynne uczestnictwo całego ludu trzeba mieć dokładnie na uwadze przy odnowieniu i pielęgnowaniu świętej liturgii”¹³

⁷ KL nr 48.

⁸ Tamże nr 14.

⁹ W. Danielski, *Uczestnictwo wiernych we Mszy świętej w świetle jej struktury liturgicznej*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, red. F. Blachnicki, W. Schenk, R. Zielasko, [b.m.w.] 1967, s. 253.

¹⁰ Por. R. Zielasko, *Msza święta i uczestnictwo w niej według teologii współczesnej*, w: *Wprowadzenie do liturgii*, dz. cyt., s. 244.

¹¹ Por. Stefański, *Liturgia – źródłem duchowości*, art. cyt., s. 44.

¹² Por. Tamże.

¹³ KL nr 14.

1.2 Uczestnictwo czynne

Podczas Eucharystii wierni tworzą społeczność świętą, aby dziękować Bogu i uczyć się składania samych siebie w ofierze¹⁴. Przepisy liturgiczne wyraźnie wskazują na potrzebę jedności wiernych podczas uczestniczenia w liturgii. „Niech więc tworzą jedno ciało, kiedy słuchają Słowa Bożego, czy też biorą udział w modlitwach i śpiewie, a szczególnie, kiedy wspólnie składają ofiarę i wspólnie przystępują do Stołu Pańskiego. Jedność tę dobrze ukazuje wspólne zachowywanie tych samych gestów i tej samej postawy ciała”¹⁵

Liturgia staje się właściwym miejscem, w którym człowiek może siebie w pełni realizować przyjmując swój byt, zwłaszcza zbawienie, od Boga jako dar, a równocześnie zadanie. Aktywna „komunikacja” człowieka z Bogiem dokonuje się szczególnie wyraziście i mocno w liturgii. Liturgia jako „akcja” przeniknięta modlitwą jest podstawowym aktem stworzenia¹⁶

„Każdy z uczestników zgromadzenia eucharystycznego ma prawo i obowiązek wnieść wkład we wspólne uczestnictwo”¹⁷, aby było ono dokonane z poczuciem własnej godności. „Eucharystia jest działaniem, a nie tylko postawą. W liturgii bowiem Bóg przemawia do swego ludu, Chrystus w dalszym ciągu głosi Ewangelię, lud zaś odpowiada Bogu śpiewem i modlitwą. Dlatego także, gdy Kościół modli się, śpiewa lub działa, wiara uczestników wzrasta, a dusze wznoszą się ku Bogu, aby Mu oddać hołd i otrzymać obfitszą łaskę”¹⁸. Kościół, jako wspólnota Ludu modlącego się, łączy wiernych i czyni ich zdolnymi do uzyskania łask, przez głębokie przeżycie Misterium Eucharystii.

Postawa uczestniczących we Mszy świętej ma być postawą przyjmujących i chyba dlatego Sobór wyliczając elementy uczestnictwa we Mszy na pierwszym miejscu umieszcza właśnie przyjęcie Słowa i Ciała Pańskiego. To przyjęcie nie może być zresztą bierne. Zarówno Słowo, jak i Ciało Pańskie trzeba przyjmować na sposób ludzki jako osoba, to znaczy w sposób angażujący osobowo i dlatego na pewno jakoś czynny. Czynne przyjęcie Słowa Bożego oznacza zarówno uważne słuchanie i staranie w modlitwie o głębokie zrozumienie, jak przede wszystkim odpowiedź w postaci wiary i miłości uzewnętrznioną w modlitwie i śpiewie. Czynne uczestnictwo we Mszy świętej jest najlepszym przygotowaniem do Komunii świętej, ożywionym przez jej przyjęcie dialogiem osobistym z Chrystusem

¹⁴ Por. Tamże, nr 48.

¹⁵ OWMR nr 62.

¹⁶ Por. B. Nadolski, Liturgia ciągłym zadaniem, AK 88 (1996) t. 127, z. 2, s. 181.

¹⁷ OWMR nr 58.

¹⁸ KL nr 33.

w chwilach dziękczynienia¹⁹ Człowiek wierzący, swoją obecność w liturgii wyraża poprzez aktywne uczestnictwo: słowne odpowiedzi na wezwania kapłana, milczenie, które jest efektem finalnym modlitwy oraz śpiew – uroczyste i radosne wyznanie wiary. Przez spełnianie tych czynności chrześcijanin daje świadectwo zaangażowania i swojego przeżywania Eucharystii.

2. Uczestnictwo poprzez postawy liturgiczne

Spoleczna, wspólnotowa struktura zgromadzenia liturgicznego wymaga pewnych postaw przyjmowanych i wykonywanych przez wszystkich uczestników liturgii. Są one wyrazem wspólnotowego działania, uczestniczenia w misterium Chrystusa. Przyczyniają się do pięknej harmonijnej celebracji czynności liturgicznych. Przede wszystkim są jednak formą czci Boga, należą do całokształtu działań liturgicznych²⁰

Chrześcijanie antyczni wierzyli, że ich ciało zmartwychwstanie, że sakramenty, a zwłaszcza posilanie się Eucharystią, przygotowuje ich na zmartwychwstanie. Stąd troska o to, by całe ciało brało udział w czynnościach liturgicznych²¹ Liturgia w Kościele formowała się przez wieki. Niektóre obrzędy były przejmowane przez chrześcijan od plemion, czy narodów pogańskich, nadawano im nową symbolikę i kultywowano w tradycji, ponieważ „w sprawach, które nie dotyczą wiary lub dobra powszechnego Kościół nie chce narzucać sztywnych jednolitych form nawet w liturgii. Przeciwnie, otacza opieką i rozwija duchowe zalety i dary różnych plemion i narodów i życzliwie ocenia wszystko to, co w obyczajach narodowych nie wiąże się w sposób nierozzerwalny z zabobonami i błędami i jeżeli może, zachowuje to nienaruszone, a nawet niekiedy przyjmuje do samej liturgii, o ile to odpowiada zasadom prawdziwego i autentycznego ducha liturgii”²²

„Jednakowa postawa ciała, którą powinni zachowywać wszyscy uczestnicy liturgii, jest znakiem wspólnoty i jedności zgromadzenia, wyraża bowiem, a zarazem wywiera wpływ na myśli i uczucia uczestników. Aby osiągnąć jednolitość w gestach i postawie ciała, wierni powinni się stosować do wskazań, jakie podczas akcji liturgicznej kierują do nich diakon, kapłan lub inny sługa liturgii”²³ Z postaw ciała przyjmowanych w czasie sprawowania liturgii eucharystycznej, wyróżniamy trzy: stanie, klęczenie i siedzenie. Te trzy postawy są naturalnymi postawami ciała ludzkiego, a stają

¹⁹ Por. Zielasko, Msza święta, art. cyt., s. 246.

²⁰ Por. B. Nadolski, Liturgika, t. I, Liturgika fundamentalna, Poznań 1989, s. 122.

²¹ Tamże, s. 121.

²² KL nr 37.

²³ OWMR nr 20, 21.

się postawami liturgicznymi dopiero wtedy, jeśli przyjmuje się je ze względu na Boga i nadaje się im odpowiednią treść²⁴

2.1 Postawa stojąca

„Zasadniczo postawa liturgiczna jest postawą stojącą. Oznacza ona aktywną postawę człowieka, symbolizuje zmartwychwstanie”²⁵, wyraża szacunek i uwagę człowieka, który ją stosuje. W takiej postawie słuchamy Ewangelii, śpiewamy kantyki ewangelijne, wyznajemy wiarę, zanosimy prośby w modlitwie powszechnej. Postawa ta wyraża także dyspozycyjność, gotowość wypełniania woli Bożej²⁶

Postawa stojąca była postawą modlitewną u wszystkich starożytnych ludów. Chrześcijaństwo przejęło ją od nich, ale nadało jej nowe treści. W Kościele pierwszych wieków chrześcijanie modlili się na stojąco i to nie tylko w czasie wspólnej modlitwy, ale także modląc się indywidualnie i prywatnie.

Obecnie, w czasie liturgii eucharystycznej przyjmujemy postawę stojącą już na samym początku, gdy mają miejsce obrzędy wejścia oraz na zakończenie Mszy św. Stojąc, wyrażamy cześć i szacunek dla Chrystusa, który wchodzi do Zgromadzenia liturgicznego, aby uobecnić swoją najświętszą Ofiarę, a następnie, na końcu rozwiązuje to Zgromadzenie i posyła uczestniczących w nim do dawania Mu świadectwa – dla świadczenia słowem i życiem, że Bóg jest miłością, prawdą, sprawiedliwością. Postawą stojącą przyjmowaną na rozwiązanie Zgromadzenia liturgicznego wyrażamy jeszcze swoją nadzieję na powtórne przyjście Jezusa Chrystusa, które będzie miało miejsce na końcu świata²⁷. Postawa stojąca – wyraża czuwanie, gotowość do czynu, dziękczynienie, oczekiwanie zmartwychwstania, wolność dziecka Bożego modlącego się z *odkrytą twarzą*, współuczestnika powszechnego kapłaństwa Chrystusa²⁸

Odnosnie postaw liturgicznych wypowiada się prawodawstwo liturgiczne: „W każdej Mszy, jeżeli przepisy nie określają inaczej, wierni mają stać: od rozpoczęcia śpiewu na wejście lub gdy kapłan podchodzi do ołtarza, aż do kolekty włącznie, podczas śpiewu Alleluja przed Ewangelią i gdy się głosi Ewangelię, w czasie wyznania wiary i modlitwy powszechnej oraz od modlitwy nad darami ofiarnymi aż do zakończenia Mszy świętej z wyjątkami”²⁹, gdy klęczy się lub siedzi po Komunii świętej.

²⁴ Por. Głowa, *Eucharystia*, dz. cyt., s. 135.

²⁵ J. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, Warszawa 1956, s. 80.

²⁶ Por. Nadolski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 123.

²⁷ Por. Głowa, *Eucharystia*, dz. cyt., s. 136.

²⁸ Por. Danielski, *Uczestnictwo wiernych*, art. cyt., s. 275.

²⁹ OWMR nr 21.

2.2 Postawa klęcząca

Może mieć ona różne wersje: przyklęknięcie, klęknięcie, prostracja. Klęczenie ułatwia człowiekowi modlitwę osobistą, jest wyrazem pokuty, żałoby, uniżenia, w końcu także adoracji. Klęczą wierni podczas Przeistoczenia i przyjmowania Komunii św., także podczas Podniesienia³⁰ Podczas adoracji Najświętszego Sakramentu jest to najbardziej powszechna i naturalna postawa uniżenia i uwielbienia. Klęknięcie jest także wyrazem pokory. „Przyklęknąć, to znaczy uczynić się małym. Ukłęknąć znaczy modlić się”³¹ Sam Jezus modlił się na klęcząco w Getsemani: *A sam oddalił się od nich na odległość jakby rzutu kamieniem, upadł na kolana i modlił się* (Łk 22, 41); Św. Piotr modli się na kolanach przed wskrzeszeniem Tabity: *Po usunięciu wszystkich, Piotr upadł na kolana i modlił się. Potem zwrócił się do ciała i rzekł: Tabito, wstań!* (Dz 9, 40); również w Apokalipsie pokłon Zwierząt i Starców odbywa się w tej pozycji: *A kiedy wziął księgę, czworo Zwierząt i dwudziestu czterech Starców upadło przed Barankiem* (Ap 5, 8).

„Znakiem głębokiej adoracji i pokuty zarazem była tzw. prostracja, czyli leżenie krzyżem”³² W Starym Testamencie prostracja jest gestem modlitwy i adoracji: *Abram padł na oblicze, a Bóg tak do niego mówił* (Rdz 17,3). Była to więc postawa bardzo wyrazista, ekspresywna, wyrażająca adorację Boga³³ Rozpowszechniła się zwłaszcza w liturgii wschodniej. W liturgii rzymskiej padanie na twarz ma miejsce tylko w czasie święceń diakonatu, prezbiteratu i konsekracji biskupiej, a także jest dowolne w liturgii Męki Pańskiej, w Wielki Piątek³⁴

Prawodawstwo liturgiczne również i w tym przypadku podaje zasady stosowania tej postawy: „[wierni – przyp. autora] klękają zaś na czas konsekracji, chyba że stanie temu na przeszkodzie brak miejsca, większa liczba obecnych, czy inne uzasadnione przyczyny”³⁵

Postawa ta (jak wszystkie postawy i gesty liturgiczne) powinna być wykonywana z uwagą, czcią i namaszczeniem. „Należy pamiętać, że klęknięcie jest modlitwą, chociażby ten, który klęczy nie wypowiedział ani jednego słowa do Boga. Człowiek klęczący staje się kilkadziesiąt centymetrów niższy i przed ludźmi i przed Bogiem. Tym samym mówi w ten sposób o swojej małości. Tylko nie wolno nigdy klękać mechanicznie, pospiesznie i niedbale. Gdy się już klęka, należy włożyć w tą postawę całą swoją duszę, całego

³⁰ Por. Danielski, Uczestnictwo wiernych, art. cyt., s. 275.

³¹ Nadolski, Liturgika, dz. cyt., s. 124.

³² Wierusz-Kowalski, Liturgika, dz. cyt., s. 81.

³³ Por. Nadolski, Liturgika, dz. cyt., s. 123.

³⁴ Por. Głowa, Eucharystia, dz. cyt., s. 140.

³⁵ OWMR nr 21.

siebie. Ten znak nigdy nie może być znakiem pustym, bez treści (...). Postawa klęcząca jest modlitewną postawą dla wszystkich wierzących”³⁶

2.3 Postawa siedząca

W liturgii jest postawą związaną ze słuchaniem i rozważaniem Słowa Bożego, stąd siedząc w czasie Mszy świętej, nie można poddawać się beczynności, senności czy rozproszeniom. Trzeba się opanować i skupić nad usłyszczanymi treściami. Należy być panem, a nie niewolnikiem swoich myśli i swojej wyobraźni³⁷

Pozycja siedząca nie oznacza tylko wypoczynku, ale ułatwia przyjęcie słowa i jego rozważanie. *Miała ona siostrę imieniem Maria, która siadła u nóg Pana i przysłuchiwała się Jego mowie* (Łk 10, 39).

Siedzi się podczas czytania i śpiewów po nim oraz podczas homilii; nadto wolno siedzieć podczas rytu przygotowania darów³⁸ Postawa siedząca jest postawą słuchania, refleksji, medytacji. Historycznie natomiast była postawą nauczającego, przewodniczącego³⁹ *Dopiero po trzech dniach odnaleźli Go w świątyni, gdzie siedział między nauczycielami, przysłuchiwał się im i zadawał pytania* (Łk 2, 46). Była ponadto postawą katechetyczną, tzn. postawą zarówno nauczającego, jak i wiernych nauczanych podczas katechizacji lub kazania. Chrystus nauczał siedząc, a słuchacze z szacunkiem gromadzili się wokół Niego zazwyczaj stojąc lub siedząc. Zwyczaj siedzenia poza kazaniem jest niewątpliwie pochodzenia dużo późniejszego i świadczy o pewnym upadku ducha liturgicznego, gdyż niejako wskazuje na zmęczenie liturgią. Niemniej jednak ze względu na ułomność ludzką Kościół pozwala go stosować⁴⁰

W prawodawstwie liturgicznym czytamy o postawie siedzącej: „[wierni – przyp. autora] natomiast siedzą podczas czytań przed Ewangelią i psalmu responsoryjnego, podczas homilii i przygotowania darów oraz według uznania, gdy zachowuje się milczenie po Komunii”⁴¹

3. Uczestnictwo poprzez gesty liturgiczne

Gdy pragniemy, by zachowanie wiernych we Mszy św. potwierdzało istotnie fakt, że jest to wspólna czynność i że tworzą oni wraz z kapłanem

³⁶ Głowa, Eucharystia, dz. cyt., s. 137.

³⁷ Por. Tamże, s. 138.

³⁸ Por. Danielski, Uczestnictwo wiernych, art. cyt., s. 275.

³⁹ Por. Nadolski, Liturgika, dz. cyt., s. 123.

⁴⁰ Por. Wierusz-Kowalski, Liturgika, dz. cyt., s. 81.

⁴¹ OWMR nr 21.

„jedno w Chrystusie”, należy dążyć do tego, by wierni wykonywali gesty liturgiczne wspólnie i godnie, z poczuciem obecności Bożej⁴²

Mówiąc najogólniej o gestach liturgicznych, trzeba mieć na uwadze znaki i symbole związane z ludzkim ciałem, przy pomocy których wyrażamy pewne duchowe rzeczywistości. „Wierni uczestniczący w Najświętszej Ofierze, oprócz przyjmowania pewnych liturgicznych postaw, już od dawna stosowali pewne gesty, aby w nich wyrazić swój stosunek do Boga”⁴³ W znaczeniu węższym gestami są pewne ruchy ciała, zwłaszcza rąk. Gesty w liturgii rzadko występują w oderwaniu od innych znaków lub symboli. Gesty i postawy liturgiczne dopiero wtedy będą w pełni zrozumiałe, gdy spojrzymy na nie jako na środki nawiązania kontaktów międzyosobowych, jako na elementy zbawczego dialogu między człowiekiem a Bogiem⁴⁴

„Znaki widzialne, których używa święta liturgia dla oznaczenia niewidzialnych spraw Bożych, zostały wybrane przez Chrystusa lub Kościół”⁴⁵ W liturgii wykonywane są gesty, które czynił Chrystus podczas Ostatniej Wieczerzy, oraz takie, które Kościół w tradycji przekazywał, aby je naśladować. Gesty mogą być funkcjonalne i znaczeniowe. Są gesty ekspresywne, które towarzyszą słowom, akcentują ich treść, a także gesty symboliczne wyrażające rzeczywistość innego rzędu⁴⁶ Do gestów zalicza się także takie czynności, jak przyście kapłana do ołtarza, przyniesienie darów i podchodzenie wiernych do Komunii. „Trzeba się starać, by te czynności były wykonywane godnie z towarzyszeniem właściwych im śpiewów określonych szczegółowymi przepisami”⁴⁷

3.1 Znak krzyża

Znak krzyża jest głównym gestem liturgicznym, sięgającym niemal I wieku po Chrystusie. Pierwotnie czyniono go jednym palcem na czole. Później, także na ustach i na sercu, tak, jak to czynimy dzisiaj przed czytaniem Ewangelii (tzw. mały krzyż). Kreślący ten znak wyznaje, że nie wstydzi się Chrystusa i Jego Ewangelii, i że chce ją wyznawać ustami oraz sercem⁴⁸

Znak krzyża obejmujący całego człowieka, czyli znak czyniony na czole, sercu i obu ramionach (tzw. wielki krzyż), jest pochodzenia późniejszego (XI w.). Jest on najkrótszym symbolem wiary chrześcijańskiej,

⁴² Por. Wierusz-Kowalski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 82.

⁴³ Głowa, *Eucharystia*, dz. cyt., s. 138.

⁴⁴ Por. Tamże, s. 135.

⁴⁵ KL nr 33.

⁴⁶ Por. Nadolski, *Liturgika*, dz. cyt., s. 125.

⁴⁷ OWMR nr 22.

⁴⁸ Por. Głowa, *Eucharystia*, dz. cyt., s. 138.

łączy bowiem wyznanie dogmatu Trójcy Przenajświętszej z dogmatem Odkupienia. Jest również znakiem błogosławieństwa i uświęcenia. „Znakiem krzyża Kościół poświęca wszelkie osoby i przedmioty, gdyż przez Ofiarę na krzyżu cały świat został odkupiony. Kciukiem znaczy się także krzyż przy namaszczeniu przedmioty lub osoby. W średniowieczu znaku krzyża dokonywano przy błogosławieństwach i poświęceniach trzema palcami prawej ręki. Obecnie w takich przypadkach robi się znak krzyża całą dłonią, kierując małym palcem ku osobie lub rzeczy poświęcanej”⁴⁹ Powinien to być duży znak, od czoła do piersi i od jednego ramienia do drugiego, wykonywany powoli i z uwagą.

Na końcu zaś Mszy św., przyjmując błogosławieństwo jako owoc krzyżowej śmierci Jezusa Chrystusa, także znaczymy się dużym krzyżem. Ten krzyż błogosławieństwa mszalnego jest krzyżem na drogę życiową, jest przypomnieniem o konieczności dźwigania krzyża każdego dnia. Czyniąc codziennie wiele razy znak krzyża, trzeba o tym wszystkim myśleć. To codzienne przybijanie się z Chrystusem do Krzyża jest pewną drogą do zmartwychwstania na życie wieczne⁵⁰

Obok znaku krzyża starożytnym gestem liturgicznym sięgającym czasów samego Chrystusa jest wyciągnięcie i nałożenie rak. Jest to używany już w liturgii żydowskiej gest błogosławieństwa, symbolizujący zejście łaski na dany przedmiot. Ewangelia kilkakrotnie wspomina, że Chrystus wyciągnął ręce nad chorymi, nad dziećmi, nad opętanymi. Ten gest przejęli apostołowie i wszedł on do liturgii wszystkich sakramentów⁵¹

3.2 *Bicie się w piersi*

Do gestów rąk należy jeszcze zaliczyć bicie się w piersi na znak skruchy i pokuty. Pierwsi chrześcijanie często bili się w piersi dla okazania swego żalu. Uderzenie w piersi oznacza również ocknięcie się i opamiętanie grzesznika⁵²

Gest ten znany był już w kultach pogańskich, a także w Starym Testamencie⁵³ Celnik z przypowieści Jezusa, na znak pokory, gdy modlił się w świątyni stał z daleka i nie śmiał nawet oczu wznieść ku niebu, lecz bił się w piersi i mówił: Boże, miej litość dla mnie grzesznika (Łk 18, 13). Gest ten należy czynić poprawnie. Musi to być uderzenie dość mocne, aby mogło wstrząsnąć człowiekiem, całym jego światem wewnętrznym. Człowiek musi się na nowo rozejrzeć wokół siebie, dostrzec zwłaszcza tych, którzy są

⁴⁹ Wierusz-Kowalski, Liturgika, dz. cyt., s. 83; Por. Głowa, Eucharystia, dz. cyt., s. 139.

⁵⁰ Por. Tamże.

⁵¹ Por. Wierusz-Kowalski, Liturgika, dz. cyt., s. 84.

⁵² Por. Tamże.

⁵³ Por. Głowa, Eucharystia, dz. cyt., s. 141.

w potrzebie. Trzeba uznać swój grzech i przyznać się do zła, tym samym przyznając rację Bogu⁵⁴

3.3 Rozkładanie i składanie rąk

Ręce rozłożone i skierowane ku górze - jest to gest znany i stosowany w liturgii pierwszych wieków. Oznacza on człowieka, który sam z siebie jest bezradny, ale z ufnością zwraca się ku Bogu i oczekuje Jego łaski. Rozłożone ręce wzywają wszystkich obecnych na liturgii aby ze swoją bezradnością ufnie skierowali do Boga swoje modlitwy i prośby⁵⁵

Gest złożonych rąk jest najbardziej popularnym gestem. Stosujemy go prawie w każdej modlitwie. Gest ten mówi o oddaniu się i poddaniu Bogu. Jest jakby „zamknięciem” i potwierdzeniem naszego zaangażowania w przeżywaną Eucharystię. W ten sposób kierujemy swoje modlitwy „w górę” - do Boga, zanosimy do Niego prośby i błagania. Na każdej Mszy św. ofiarujemy Bogu samych siebie, oddajemy się w Jego ręce. Złożone ręce do modlitwy uczą nas o konieczności codziennego oddawaniu się Bogu i równocześnie przypominają nam, że przyjdzie dla każdego człowieka taki dzień, kiedy już po raz ostatni tutaj na ziemi odda się w ręce Boga, a następnie stanie przed Nim jako swoim Sędzią i Zbawicielem⁵⁶

3.4 Obmycie rąk

Umycie rąk jest nie tylko obrzędem wynikającym z potrzeb praktycznych, ale i symbolem oczyszczenia duszy i serca przed modlitwą⁵⁷. Mówi on o konieczności moralnego oczyszczenia się przed sprawowaniem Najświętszej Ofiary. Należy zdać sobie jeszcze raz w tym geście sprawę ze swojej grzeszności i dostrzec konieczność stawania przed Najświętszym Bogiem w czystości serca. Woda obmywająca ręce kapłana nie jest w stanie obmyć serc z grzechów, tak jak to czyni woda Chrztu św. Dlatego więc ta woda jest wołaniem do każdego człowieka o łzy żalu za grzechy i o sakramentalne pojednanie się z Bogiem i Kościołem⁵⁸

3.5 Pocalunek

Liturgia posługuje się tym gestem, który jest jednym z najpowszechniejszych gestów ludzkich dla wyrażenia czci i miłości. Istnieją więc

⁵⁴ Por. Tamże.

⁵⁵ Por. Tamże, s. 141-142.

⁵⁶ Por. Tamże.

⁵⁷ Por. Wierusz-Kowalski, Liturgika, dz. cyt., s. 85.

⁵⁸ Por. Głowa, Eucharystia, dz. cyt., s. 143.

pocałunki ołtarza, przedmiotów liturgicznych (kielicha, pateny). Najbardziej znany wśród pierwszych chrześcijan był pocałunek pokoju⁵⁹

Znak pokoju jest jednym z elementów przygotowujących uczestników Mszy świętej do Uczty Eucharystycznej. Przy przekazywaniu pocałunku pokoju zachowywano pewien porządek i uwzględniano funkcje liturgiczne. I tak np. celebrans udzielał pocałunku diakonowi, a ten subdiakonowi, który z kolei udzielał go kierownikowi chóru, kanonikom, prezbiterom, klerykom i ludowi. Ponieważ zarówno dla mężczyzn, jak i dla kobiet było wyznaczone w kościele osobne miejsce, wzajemne udzielanie sobie pocałunku nie budziło żadnego zdziwienia, czy zgorszenia⁶⁰

Znak pokoju tuż przed Ucztą Eucharystyczną mówi, że podstawowym warunkiem przyjmowania Komunii św. jest pokój z Bogiem i z bliźnimi. Czyniąc ten gest wyznajemy publicznie, że nie pamiętamy już żadnych uraz i krzywd, jakie nas spotykały⁶¹

3.6 *Wznoszenie oczu ku górze*

Ten gest był zawsze odczytywany jako znak kierowania swej duszy ku Bogu. Modlący się człowiek spontanicznie kierował swoje oczy ku niebu, a wraz z nimi także swoje myśli i uczucia. Praktykowanie tego gestu początkowo nie było objęte żadnym przepisem prawnym. Dopiero Rytuał Rzymski z 1614 r. wypowiedział się na temat podnoszenia oczu ku górze i nakazał ten gest m.in. podczas Przygotowania darów oraz przed konsekracją. Posoborowa odnowa liturgiczna wymaga, aby oczy były skierowane na ołtarz, na obrzędy, na głosiciela Słowa Bożego, na lektora. Od kapłana wymaga się podniesienia oczu ku górze jedynie przy odmawianiu I Modlitwy Eucharystycznej⁶²

Dodać należy, że we Mszy św. są jeszcze całe zespoły gestów oraz czynności stanowiące całościowe akty liturgiczne o dużej wymowie. Są to przede wszystkim cztery procesje mszalne (na wejście, na przygotowanie darów, na Komunię św. i na odejście po skończonej Mszy św.). Także sama Msza św., o ile ma postać posiłku i uczty rodzinnej jest również gestem względnie znakiem wskazującym na eschatologiczną Ucztę w Królestwie Bożym⁶³

⁵⁹ Por. Wierusz-Kowalski, Liturgika, dz. cyt., s. 85.

⁶⁰ Por. Głowa, Eucharystia, dz. cyt., s. 143-144.

⁶¹ Por. Tamże.

⁶² Por. Tamże, s. 145.

⁶³ Por. Tamże, s. 146.

Zakończenie

W niniejszej pracy podjęto próbę przedstawienia różnych rodzajów uczestnictwa w Eucharystii. Z podanych rozważań wynika, że uczestnictwo we Mszy świętej, aby było pełne, powinno być dobrze zrozumiane, świadomie przeżyte i czynnie zaangażowane.

Aby wierni mogli uczestniczyć w sposób świadomy i zaangażowany, powinni odpowiednio się przygotować i poznać symbolikę postaw i gestów wykonywanych w trakcie liturgii eucharystycznej. Różnorodność postaw i gestów wskazuje na bogactwo liturgii, zaś głębokie powiązanie natury człowieka z jego religijnością ukazuje fakt, iż wszelkie czynności wykonywane podczas liturgii są naturalnymi odruchami ludzkimi wykonywanymi ze względu na Boga.

Analiza źródeł dotyczących uczestnictwa w liturgii pozwoliła ukazać w zarysie poszczególne postawy i gesty liturgiczne, jak również dobre i pełne w niej uczestnictwo. Wydaje się, że zagadnienie to zostało dostatecznie i wszechstronnie zobrazowane.